

Pod zachodnimi gwiazdami

fot. Krzysztof Kasprzyk

Krzysztof Kasprzyk (*Toronto*)

Nastrój późnego wieczoru. Wino, muzyka, głos doświadczonego mężczyzny w doświadczeniach swoich i innych ludzi. Szukanie prawdy w złudzeniach, w wydaje mi się, w oszustwach i podłych kłamstwach, w odczuwaniu siebie we wspomnieniach tak jakby wtedy już patrzyło się na swe uczestnictwo (przypadkowe/celowe/wymuszone) i na swoje dokonania z boku. Jakby chłodnym okiem reżysera zdarzeń akurat się dziejących.

Parę łez, parę kropel goryczy w tej pięknej melancholii przestrzeni półpustyni i pustyni pełnej, w tym przemierzaniu rozległości, która cię ścieśnia lub rozszerza, gubiąc w drgającej perspektywie horyzontu, gdy widzisz gwiazdy na zachodnim nieboskłonie. I idziesz lub jedziesz naprzeciw wiatrowi, który przeważnie dmie z

zachodu przynosząc smak kurzu, tęsknoty, mocno bolących rozmyślań, wzmocnionych kolcami kulistych kłębków krzaków toczonych wiatrem i smagających cię po nogach. Wcale nie potrzeba cierniowej korony by doznać i zrozumieć...

Szedłem przez połowę swego życia od Wschodu, nastawiając i wystawiając twarz ku Zachodowi. Od czasu do czasu czułem za plecami czającą się groźbę ze Wschodu, drążącą nieufność, nie raz w najbardziej przyjaznych momentach. Od czasu do czasu czułem przed sobą nadciągający wiatr Zachodu, który w pozornej ufności okazał się sztyletem wbitym wprost w serce moim rodzicom. Oni, ich pokolenie, poczuli się kompletnie oszukani, przeznaczeni do wymazania z mapy świata. Po Żydach, Cyganach, homoseksualistach i chorych psychicznie a także kalekach, których przybywało coraz więcej, w miarę przesuwania się frontów. Może dlatego kaleki oszczędzono.

I stał się i mój czas doświadczeń, z zasianą wschodnią nieufnością i z okresowym żalem i wściekłością wobec zachodniej obojętności i układności. Bo przecież w Polsce przeważające wiatry wieją stale od zachodu. One mnie nasycaly, one mnie przywoływały, one mnie kusiły, one rozwiewały moje tęsknoty, powodując jeszcze większe uczucie żalu. Za Zachodem.

Zachód był mitem, symbolem, tęsknotą, marzeniem. W dusznym Peerelu był spotęgowany aż do bólu, bo czuło się uchodzącą z nas młodość i zdawało się, iż ona niemal w każdej minucie się marnuje, bezpowrotnie wypala. Lata 60. nawołujące do miłości, do układania się z innym człowiekiem, były w dusznej atmosferze Peerelu falą zawiści i nienawiści, gdzie zmarnowani, zwiedzeni, ogłupiali i zakompleksieni starsi, pluli przeciw nam - za długie włosy, za styl bycia, za swobodę, za zazdrość bycia młodym, a wszystko to wypływało z doświadczeń wojennych.

Z lęków skrajności wyboru, z poczucia tchórzostwa, z dekowania się większości ludzi w oddaleniu od krwawego kła i pazura wojny, byleby tylko przetrwać. Potem także, przez niemal całe pokolenie, z racji zakisłej niby-stabilizacji, w jeszcze bardziej podgniętym poczuciu "wolności". I próbowali to odreagować na nas, przy okazji nas zatruwając. Dzisiejsza nienawiść nie wzięła się znikąd, nie przyszła nagle. Ona się nawarstwiała, umacniała aż wpadła w ręce sprawnych iluzjonistów, wypłynęła szeroką strugą i chlusnęła nam prosto w twarz.

Mając za plecami Wschód, w którym znajdowałem pośród ruin, pogorzeliisk, stosów kości czystej wody diamenty oporu i hardości, dumnego człowieczeństwa, z tym bagażem dobiłem do Zachodu. I czuję się niesłychanie wzbogacony tamtym zza pleców i tym, z czym musiałem się zmierzyć prąc pod zachodni wiatr. W jego strużynach wyłapywałem to czego od lat pragnąłem i czego oczekiwałem – niezależności, swobody z jednoczesnym układaniem się z drugim, zanurzonym w innej kulturze, w innym oglądzie świata.

Najpiękniejsze i najwartościowsze było wykrywanie tych samych, człowieczych punktów odniesienia, by się ułożyć i serdecznie dogadać. Zznałem tego najpierw w Berlinie, a w całej rozciągłości w Toronto. Przeto nigdy nie opuści mnie wdzięczność do bycia w takim miejscu, gdzie człowiek dla innego jest wciąż człowiekiem, nie mając jednocześnie złudzeń, co do sposobu urządzania nam życia przez tych rozkraczonych na górach pieniędzy, władzy i zaszczytów. Tych pozwalających nam dalej żyć złudzeniami wyniesionymi stamtąd – ze Wschodu. A także z rozharatanego, zwyrodniałego biedą i przemocą, Południa.

Północ z samej swej natury jest nieprzyjazna, zimna, niedostępna w wielkich ostępach pustaci, gdzie możesz zaniknąć z kolejnym oddechem. Na jej przedpolu zbudowano forpocztę zadufanej w sobie Cywilizacji – dostatku, szczęśliwości i wygodnictwa, popartych umiejętnością opanowywania się w ostatnim momencie. I dlatego z Południa i Wschodu płyną rzesze ludzi do krain obiecujących nie tylko ocalenie, ale i przetrwanie. Płyną topiąc się masami, ich ciała puchną na wybrzeżach obietnic. Brną przez piaski półpustyni i pustyni składając kolejne, wybielone kości na ołtarzu tęsknot ludzkości – za lepszym życiem.

Czasem w ostatnim momencie dobiegnie ich głos doświadczonego mężczyzny, w doświadczeniach swoich i innych ludzi.

Wieczór z Bruce Sprigsteenem, słuchając jego nowego albumu „Western stars”:

https://www.youtube.com/watch?v=_IXzAAKrsFE&list=PLgaFNC_I_Zknl28UQScBxaKJTYYClAdUh&index=4

Józef Piłsudski nad Przemszą i Brynicą

Pomnik Józefa Piłsudskiego w Katowicach.

Włodzimierz Wójcik

Przed Urzędem Wojewódzkim w Katowicach (przy ulicy Jagiellońskiej) stoi na postumencie pomnik Józefa Piłsudskiego przedstawiający postać Komendanta z szablą w dłoni, jadącego na rumaku. Pomnik został wykonany pod koniec lat międzywojennych w Zagrzebiu w Chorwacji przez wybitnego rzeźbiarza Iwana Mestrovicia (1883-1962), którego liczne dzieła, jak wiadomo, cechuje ekspresja,

stylizacja, monumentalizm. Ufundowany ze środków zebranych przez społeczeństwo śląskie monument musiał przez kilkadziesiąt lat czekać w obrębie zagrzebskiego muzeum na sprowadzenie go do kraju.

Druga wojna światowa, a potem system rządów w Polsce, źle oceniających postać Marszałka i jego historyczny czyn, odwlekły sprawę na długi czas. Dopiero w klimacie rodzenia się i krzepnięcia Trzeciej Rzeczypospolitej w katowickim pejzażu pojawił się, po niezbędnej renowacji, uwieczniony w brązie ten, który „jedzie, jedzie na kasztance”... „Pieśń o Wodzu miłym” Wacława Kostka-Biernackiego (z muzyką Zygmunta Pomarańskiego) ciągle żyła w pamięci Polaków wielu pokoleń, podawana w wielu rodzinnych domach z ust do ust. Gloryfikowała „siwy strzelca strój”, ubranych w szare kurtki i czapki maciejówki „młodych strzelców rój” i przeciwstawiała im błyskotki i złocenia mundurów noszonych przez oficerów i generałów państw zaborczych. Pod „szarą bluzą” Komendanta czy Brygadiera dostrzegała „serce ze złota”.

Mestrović w swoim dziele respektował polskie wyobrażenia „szarego żołnierza”. W jednym się jednak z nich wyłamał. „Kasztanka”, autentyczna, ulubiona klacz Piłsudskiego, pozostała w pieśni, zaś „miły Wódz” w wizji chorwackiego twórcy jedzie na monumentalnym ognistym rumaku, koniu bojowym, który pojawiał się od wieków na pomnikach wielkich postaci historycznych. Cóż, *Licentia poetica*... Prawa sztuki trzeba respektować.

Piłsudski źle widziany przez oficjalne władze po 1945 roku żył przecież bezustannie w narodowej świadomości jako uosobienie wartości wyższego rzędu. Historyczną wiedzę o jego roli w życiu narodu upowszechniali w domach rodzinnych ludzie starszego pokolenia, w szkołach nonkonformistyczni nauczyciele, literaci i publicyści, których teksty funkcjonowały w „drugim obiegu”. Z tą merytoryczną wiedzą zespolona była wyjątkowo silnie barwna legenda, której blask opromieniał postać Brygadiera niemal od początków naszego stulecia. Powstała ona, ewoluowała i przekształcała się głównie za sprawą literatury, ale także za sprawą różnego rodzaju dzieł plastycznych (rysunek, portrety olejne, rzeźba, znaczki pocztowe, pocztówki, medalierstwo itp.).

O Józefie Piłsudskim z podziwem pisali nie tylko twórcy, którzy za jego sprawę szli w

bój, ale także jego oponenti polityczni oraz ludzie, którzy znali go poniekąd z „wieści gminnej”, z obiegowych relacji... piękne strofy o nim układali nie tylko znani poeci, ale także żołnierze-amatorzy marznący w okopach. Z poszczególnych konterfektów literackich bohatera – kreowanych zarówno w dziełach wybitnych, jak i drugo- i trzeciorzędnych powstawało zbiorowe wyobrażenie Piłsudskiego jako postaci legendarnej. W różnych fazach dwudziestowiecznej historii Polski i w różnych fazach biografii Piłsudski stawał się uosobieniem rozmaitych ideałów i wartości drogich Polakom.

Mamy więc Piłsudskiego jako „człowieka podziemnego”, socjalistycznego bojownika przeciwko caratowi. Tak go widział Gustaw Daniłowski w powieści „Z minionych dni”. W końcowej fazie jego działalności jawił się jako tajemniczy Mocarz, Wódz, Achilles, Prometeusz (wiersze Leona Rygiera, Kazimierza Przerwy-Tetmajera); w fazie formowania Legionów stawał się „szarym żołnierzem”, prowadzącym na bój przeciw Moskalom „szarych żołnierzy” w „szarych maciejówkach” (utwory Alfonsa Dzieciołowskiego, Edwarda Ligockiego, Józefa Relidzyńskiego, Edwarda Słońskiego, Józefa Andrzeja Teslara, Wacława Sieroszewskiego, Juliusza Kadena Bandrowskiego, Andrzeja Struga i innych).

W miarę rozwoju działań wojennych widziano w Piłsudskim uosobienie Chrobrego i Batorego, Chodkiewicza i Zółkiewskiego, Czarnieckiego, Jana Henryka Dąbrowskiego, Piotra Wysockiego i Romualda Traugutta. W okresie więzienia w Magdeburgu widziano w nim uosobienie bohaterów romantycznych dzieł Mickiewicza czy Słowackiego, bohaterów cierpiących w więzieniach za sprawę Ojczyzny (Konrad, Król-[Duch]).

Na progu niepodległości, kiedy był więzien Magdeburga został Naczelnikiem Państwa, ukazywano Piłsudskiego jako kontynuatora dzieła Tadeusza Kościuszki – naczelnika w szarej sukmanie, który na Rynku Krakowskim przysięgał, że wypędzi z Polski Moskali. Dzieła tego nie udało mu się dokonać. Uczynił to Piłsudski. Stał się zwycięzcą. Zakończył wojny, utrwalił granice. Nic dziwnego, że równoległe z tą symboliką (Piłsudski-Kościuszko) pojawia się w strukturze na tym miejscu omawianej legendy – Piłsudski jako rycerz przekuwający miecze i szpady na lemiesz. Powstaje wiele nowych utworów, tym razem ukazujących dawnego Brygadiera jako oracza i siewcę, który zagospodarowuje kraj, buduje młyny piekarnie, zakłada normalne

„przemysły”. Sam Piłsudski dawał wyraźne sygnały, że się uważał za takiego budowniczego. Po zwycięskim powstaniu wielkopolskim, w czerwcu 1919 roku wygłosił w Poznaniu znamienne przemówienie:

Idą czasy, których znamieniem będzie wyścig pracy, jak przedtem był wyścig żelaza, jak przedtem był wyścig krwi. Kto do tych zawodów bardziej przygotowany będzie, kto w tym wyścigu większe dowody wytrzymałości złoży, ten w najbliższych czasach będzie zwycięzcą, ten potrafi utrzymać to, co stracił.

(PZ.V,117)

Słowa te w literaturze polskiej odzywały się głośnym echem. Wielu poetów w latach dwudziestych i trzydziestych podnosiło temat pracy w mieście i na wsi. Dość przypomnieć fragment wiersza Tadeusza Łopalewskiego *Piłsudski*:

W belwederski ogrodzie wiatr wonny szeleści

Mgła opada jak welon z świętego oblicza,

Z tych oczu już wyzbytych i łez i boleści,

Którymi go urzekła Pani tajemnicza.

Więc w kuźniach dzwonią młoty, pług zagony orze,

W przędzalniach przędą płótno błyskawiczne krosna

Pan Marszałek swe okna na Polskę otworzył,

Uśmiecha się do dzieci i mówi: „Już wiosna...”

Podobny ton znalazł się w przemówieniu Piłsudskiego do społeczeństwa śląskiego...

Nastąpiło to dopiero w trzy lata po wystąpieniu poznańskim. Wiadomo przecież, że los Śląska ważył się w negocjacjach międzynarodowych. Po trzecim powstaniu, na Konferencji Ambasadorów w Genewie, doszło 15 maja 1922 roku po podpisaniu polsko-niemieckiej konwencji mającej regulować stosunki graniczne między polską a niemiecką częścią Górnego Śląska. 27 sierpnia tegoż roku przybył Piłsudski do Katowic. Wizytował te tereny, które przed laty oddzielały zabór pruski od rosyjskiego. Miejsce to było mu znane z przeszłości. W okresie redagowania socjalistycznego „Robotnika” przebywał w regionie zagłębiowsko-śląskim. Pamiętał też fakt, że z tych połaci ziemi rekrutowali się działacze ruchu strzeleckiego, a następnie młodzi legioniści. Następnego dnia na bankiecie wydanym na cześć pierwszego wojewody górnośląskiego Józefa Rymera wypowiedział następujące słowa:

Przybyłem wzruszony do was, tak, jak każdy Polak, który przekracza dawną granicę, która tak niedawno jeszcze była przekleństwem naszego życia. Ludzie jednej mowy, jednej wiary, jednych obyczajów, wąskim pasem ziemi lub strumykiem oddzieleni zostali jedni od drugiego, zmuszeni żyć różnym życiem, przystosowywać się do innych mów, innych wier, innych zwyczajów. Te paski ziemi były w naszym życiu wiecznie krwawiącą raną, nie dającą się zabiścić. Teraz granice te z tragedii zmieniły się w naszą radość - klęska przeobraziła się w tryumf.

Jeżeli zaś wszystkie granice, dzielnice tak niedawno jeszcze Polskę, w chwili gdy się je przebywało, zmuszały do wzruszeń, to ta, którą świeżo przekroczyłem, wznieca wzruszenie większe i trwalsze, niż wszystkie inne. Najśmielsze marzenia bowiem zatrzymywały się przed nią, jak przed murem nieprzebytym, sny nawet nie mogły się ostać wobec - zdawałoby się - oczywistej niemożności. Gdy inne granice były świeże i istniały od jednego wieku zaledwie, ta istniała od dziesiątków i dziesiątków pokoleń, które żyły i umierały z tym przekonaniem, że jest ona trwałą, niezłomną. Poczucie więc radości i tryumfu jest tym większe i żywsze

Przybywając do was odniosłem specjalne wrażenie na tej ziemi, na której związane zostały sprzeczności tak wielkie, jak żadne spotykane gdzie indziej. Obok lasów ogromnych, przypominających mi pustkowia kresów wschodnich - olbrzymie wytwórnie z dymiącymi kominami, obok pierwotnych dzieł Stwórcy - owoc

wysiłeków wielu tysięcy mózgów i milionów rąk ludzkich, obok prostoty wiejskiego zacisza i leśnych pustkowi – skomplikowane życie nowoczesnego wielkiego przemysłu z jego ustawicznym ruchem i szumem, obok przepięknej staropolskiej mowy – wieża Babel obcych języków.

Ten dziwny z szmat ziemi zwie się Śląskiem i żył tak długo, i z tak ogromna pełnia życia odrębnego, często zapomniany przez resztę Polski. Wobec tego zespolenie naszego życia jest największym cudem pośród wszystkich w ostatnich latach, największym tryumfem spośród naszych tryumfów.

(PZ.V,275-276)

W dalszych wywodach mówca nie krył bynajmniej piętrzących się trudności w procesie formowania normalnego życia narodu. Podkreślał, że doskonale zna niedole ludzi, którzy na swych barkach niosą ciężary i niedostatki materialne rzeczywistości powojennej. Wskazywał, że należy wzmóc wysiłki, aby je zniwelować, a także wyzyskać siły moralne mające wyposażyć polskie społeczeństwo w wiarę w siebie. Polemizował z obiegowymi plotkami głoszącymi kasandryczne wieści jakoby Polska była tworem przejściowym, sezonowym i niebawem zniknie z mapy Europy na skutek własnej niewydolności. Argumentował, że przez ostatnie cztery lata polskie państwo

zwycięsko wyszło ze wszystkich prób, przełamując tyle przeszkód postawionych na drodze jej rozwoju”. (PZ.V,277).

Sygnalizował dobry rozwój rolnictwa i transportu, ograniczenie bezrobocia, umocnienie armii. Wskazywał, że jest wiele do zrobienia w skali międzynarodowej. Europa próbuje przyzwyczajać się do nowych form życia w nowych granicach. Wchodzi na nowe tory i musi wyrzec się starych nawyków oraz przyzwyczajzeń. Konieczne są zmiany w sferze życia gospodarczego i prawnokulturalnego.

Na koniec mówił, przechodząc z tonu rzeczowego i perswazyjnego w tonację podniosłą i emocjonalną:

Moi panowie, wiecie przecież wszyscy, z doświadczenia własnego, że gdy nowe stadło się kojarzy, musi przyjść okres, w którym charaktery wzajemnie się

dostosowują, nabyte w ciągu poprzedniego życia przyzwyczajenia wzajemnie się naginają, zanim się ostatecznie osiągnie możliwość zrozumienia się. Proces taki tym szybszym jest i łatwiejszym, im więcej pomiędzy dwojgiem ludzi jest szczerego uczucia miłości.

Moi panowie! Pozwólcie mi być w tym początku wspólnego życia Polski ze Śląskiem możliwie wielkim optymistą, gdyż wiem, że jak długa i szeroka jest Polska, nie ma toastu, któryby spełnić można z większym uczuciem miłości, jak toast, który wnoszę, wołając w imieniu Polski: niech żyje Śląsk!

(PZ.V, 278)

Jak widać Piłsudski – legitymizując się talentem pisarskim jako autor *Bibuły* i głośnej książki *Moje pierwsze boje* – był wyjątkowo sprawnym oratorem budującym swój wywód na nie schematycznych frazach językowych, zasadnych porównaniach i odkrywczej metaforyce. Posiadał świadomość tego, że siłę perswazyjną ma zarówno logiczna i racjonalna jak i emocjonalna tkanka wypowiedzi. Zwracając się do słuchaczy, akcentował to, że ziemia śląska staje się mu osobiście bliska, gdyż miejscami (lasy i łąki między regionami przemysłowymi) przypominają mu jego najbliższą ojczyznę – Litwę i kresy wschodnie. Podnosił rangę i urodę języka miejscowej ludności. Traktował tę „przepiękną staropolską mowę” (PZ.V.276). jako największy skarb, który przez stulecia bronił i nadal broni swojej tożsamości pośród wieży Babel obcych języków. Mówiąc o pracy ludzi tej ziemi, akcentował jej twórczy charakter. Podnosił twórczy wysiłek, nie tylko rąk – ale przede wszystkim – „wielu tysięcy mózgów”.

Wpatrując się w monumentalne dzieło Mestrovicia, zdobiące i nobilitujące skwer przy ulicy Jagiellońskiej w Katowicach, mamy świadomość, że Piłsudski odziany w szary mundur, w szarej maciejówce najtrafniej symbolizuje ogólnonarodowy czyn niepodległościowy. Jest widocznym znakiem tego, że Brygadier czy Komendant fundował ruch irredenty, nie na „karmazynach i purpuratach”, lecz na patriotycznym żywiole ludowym wywodzącym się właściwie z wszystkich zaborów. Szary mundur nie tylko symbolizuje ofiarność legionistów zmierzających z krakowskich Oleandrów przez Miechów do Kielc, ale także szare odzienia innych żołnierzy polskich: uczestników trzech kolejnych powstań śląskich, których nie stać było na złocenia,

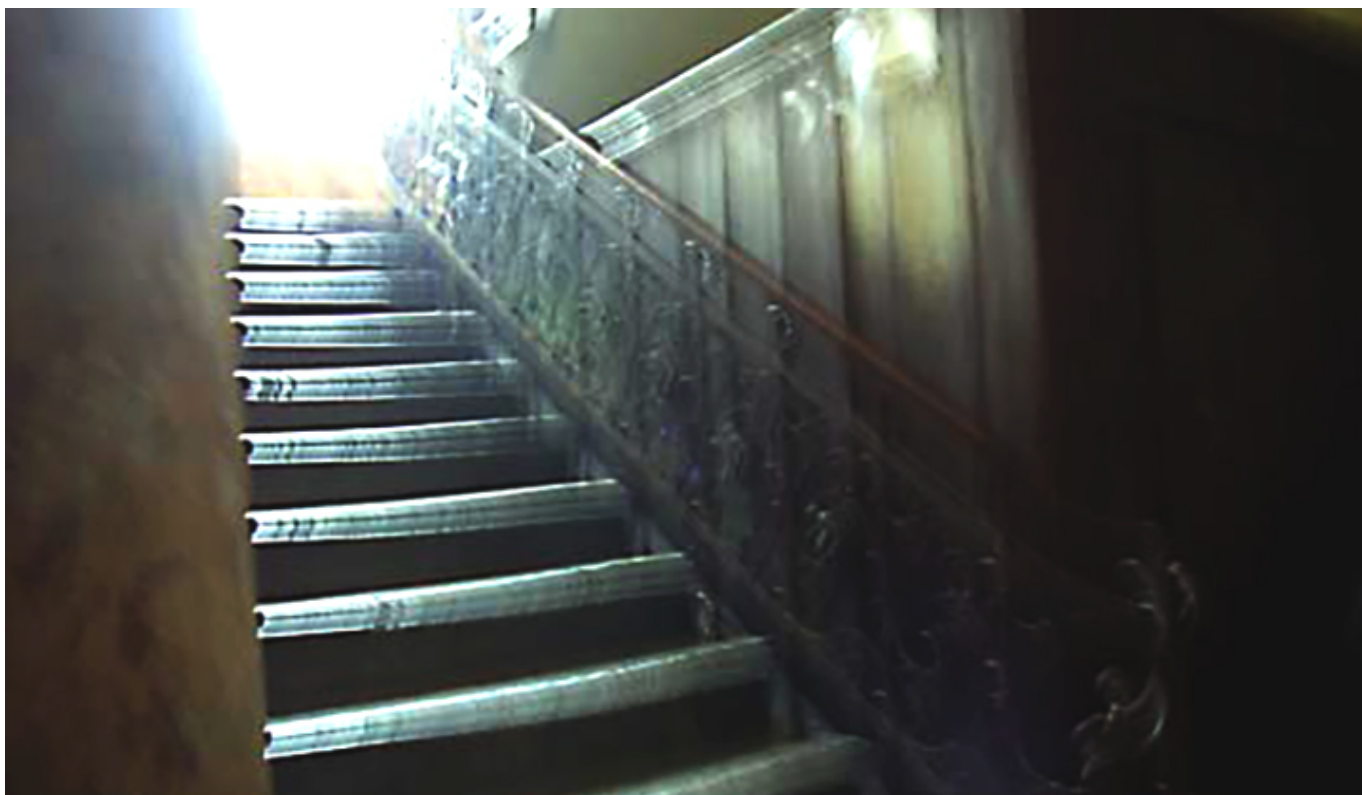
błyskotki, barwne lampasy.

Świadomość związku z dziełem Piłsudskiego na Śląsku była żywa. Dość przywołać jeden tyłkofakt, spośród wielu. Oto w czasie III powstania uformowany został KATOWICKI PUŁK POWSTAŃCZY IMIENIA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO, skutecznie działający w maju 1921 roku w rozmaitych strukturach organizacyjnych ówczesnych sił zbrojnych. Ten „śląski” charakter pomnika stanie się jeszcze bardziej wyrazisty wówczas, gdy monument zostanie „skompletowany”. Wówczas wokół postaci Piłsudskiego pojawią się postacie alegoryczne jako elementy składowe całości. W ich symbolice pojawi się przesłanie: Śląsk wierny Macierzy – Polsce.

Nieopodal pomnika Piłsudskiego w Katowicach, na skraju Placu Sejmu Śląskiego wmurowany był kamień węgielny pod pomnik Wojciecha Korfantego, ofiarnego bojownika o polskość Śląska. Ten symboliczny kamień węgielny rychło przekształcił się w monument. Piłsudski i Korfanty uchodzili za oponentów politycznych. Jeden i drugi jednak wniósł wielki wkład w proces formowania się Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej. Podobnie jak wielu innych: Wincenty Witos, Ignacy Daszyński, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Gabriel Narutowicz, Stanisław Wojciechowski. Tułacze szlaki naszych rodaków do wyzwolonej ojczyzny wiodły z rozmaitych kierunków i kształtowane były przez rozmaite osobowości. Po wielu dziesięcioleciach dawne spory polityczne przybladły. Dziś wiadomo, że Niepodległa Polska wyrosła z krwi, walki i pracy nie tylko wybitnych przywódców ruchu irredentystycznego, ale całego narodu. Postać Piłsudskiego świeci jednak szczególnym blaskiem.

W niniejszym szkicu zastosowano następujące skróty: J. Piłsudski: *Pisma zbiorowe*, Warszawa 1937=PZB. Cyfra rzymska po skrócie oznacza tom, arabska-stronę przywoływanego tomu.

Schody

Adam Fiala

Matura po polskim październiku 1956 roku nie była łatwa zwłaszcza z przedmiotu zwanego historią. Przedmiot ten lubi ulegać magicznym zmianom. Zaś szkoła imienia Stanisława Staszica w Lublinie kojarzy mi się głównie ze Schodami. Nie chodzi o kariery, wielu uczniów je porobiło zwłaszcza w naukowych dziedzinach. Schody były drewniane, o wypracowanych stopniach, zjeżdżało się po nich w ciapach jak po ślizgawce. Były dwa zjeżdżania. Pierwsze gdy kończyły się lekcje, a były także w sobotę, drugie na gorącą zbożową kawę w podziemiach. Akurat przed dużą przerwą. Śpiący na lekcjach wtedy się budzili, nawiedzeni trzeźwieli i wiara wyruszała nie w pole, ale do kawopojju. Kanapki własne przynosiło się z domu, przeważnie bułki bez szynki. Szynka w socjaliźmie była produktem strategicznym. Wszystkie ówczesne ruchy, także solidarnościowe były głównie z powodu mięsa, jak to nazywano „świnoujścia” do Związku Radzieckiego, gdzie kołchozy i sowchozy nie nadążały z produkcją.

Ze Schodami kojarzą mi się dwaj nauczyciele zwani „psorami”. Pierwszym z nich był

dyrektor Majder, pseudo uczniowskie było zbędne bo krótkie nazwisko. Dyrektor, łacinnik, słynny z południowego temperamentu. Uczęszczałem na lekcje łaciny i szalenie bawiła mnie i klegów głośna odmiana: *hic, haec, hoc, huius, huic*. Majder lubił trzepać zeszytem po głowie ucznia nieprawidłowo odmieniającego. Drugie słowo to było *plusquamperfectum*. To taki czas zaprzeszły. Akurat w naszym czasie nie brakowało pluskiew i były perfekcyjne.

Jest nonsensem, że łacina to język martwy acz piękny. To jest urzędowy język państwa Watykan, nawet wynajdują nowe słownictwo na takie terminy jak telefon komórkowy czy komputer. On żyje i króluje. Na maturze miałem więc język łaciński. Zwolniony byłem potem na studiach prawniczych z uciążliwego lektoratu tego języka. Drugą uciążliwością nieznaną studentom KUL to było Studium Wojskowe, ale to zupełnie inna *cup of tea*.

Majder nie tylko trzepał zeszytami po głowach. Także ciapami, wtedy unosił się straszny pył. Zaczął się przy końcu schodów i jak ktoś zjechał krzyczał: "poznałem cię", kazał zdejmować ciapa i odkurzał go na głowie delikwenta. Wtedy nie było jeszcze absolutnej nietykalności cielesnej. Ale Majdera wyrzucono po polskim październiku i zajął jego miejsce Ślepak, z okularami grubymi jak dno szklanki. Ślepak jednak wszystko wiedział i widział bo miał szpiegów. Nauczał matematyki którą nazywał królową nauk. Wiedza matematyczna Ślepaka zamykała się w grubym zeszytzie z gotowymi, rozwiązanymi zadaniami. Spiskowano nawet by podkraść mu ten zeszyt. Byłby bezradny jak i bez podwójnych okularów. Gdy zmieniał okulary cała klasa machała rękami zakładając, że w tym momencie kompletnie nic nie widzi. Te szczegóły zostały zupełnie pominięte w panegirycznej nieco książeczce "Tamten Staszic". Myślę że po prostu musiała być sporządzona w takim stylu. Rodzaj laurki. Cudem więc zdałem maturę z tego przedmiotu.

Ale jeszcze większy cud był z kolejnym „psorem” o pseudonimie Kalif. Też udało mi się zdać historię na trójkę. Kalif również wiąże się w mojej pamięci ze Schodami. Prowadził swą klasę dostojnie na śniadanie, wymachując grubą lachą jak Mojżesz. Do momentu. Wataha z góry napała na jego klasę i Kalif został przewrócony, podeptany, a lacha uleciał kilka metrów dalej. Od tego wydarzenia Kalif już przestał uczyć kultury zachowania i bawić się w Mojżesza, prowadzącego do Ziemi Obiecanej.

Kombinowałem już wtedy, przyznaję się, by uniknąć tłoku. Nakładałem czerwoną opaskę, niby dyżurnego i bez problemu ześlizgiwałem się w podziemia (Majdera już wtedy nie było). Kawę podawano bez ograniczeń, czasami nawet naturalną, nie, nie, nie w okolicach świąt państwowych czy 1 Maja ale akurat kościelnych. Kalif to była barwna postać godna satyryka i jego powiedzenie: "strzelaj Niemcze w pierś Szlązaka" przeszło do historii szkoły Staszica. Odnalazłem je w tej książeczce "Tamten Staszic" przesłanej mi z Lublina po śmierci kolegi z prawniczych studiów. Są w niej dwa piękne eseje Kmiecika i Szczepaniaka. Pierwszy jest naukowcem, a drugi kustoszem Muzeum Socjalizmu w Kozłówce pod Lubartowem. Może jakimś cudem się o tym felietonie dowiedzą, bowiem lubliniacy są rozprzestrzenieni po całym świecie. Zaś Kalif, który przeplatał przedmiot historii własnym życiem, był, jakby to aktualnie powiedzieć, i szowinistą i rasistą i Bóg wie kim, bohaterem prawdopodobnie także. Nienawidził wszystkich narodów i innych ras za wyjątkiem Francuzów, Polaków, a szczególnie ukochał etniczną grupę Hanysów czyli Ślązaków, choć sam był w innym miejscu urodzony, jako „gorol” (*Ślązacy innych nazywają „gorole”, red.*). Ale uwaga szczególnie nie lubił Czechów. Czecha nazywał Prusakiem Wschodu. Mam czeskie nazwisko, jestem pragmatycznym pacyfistą w stylu właśnie czeskim (nawet w czasie Czeskiej Wiosny, czyli powstania przeciwko komunie, nikt albo prawie nikt nie zginął). Byłem tam tylko raz na wycieczce zakładowej z "Samopomocy Chłopskiej", ale uważam, że Praga Czeska to najpiękniejsze miasto Europy, dobrze że nie było tam nigdy ostrego powstania i nienaruszona ocalała. Ponadto tam urodził się mój ulubiony pisarz Franz Kafka, który się nie starzeje, a nawet jakby ciągle rośnie w aktualność. Kalif więc mógł do mnie odczuwać naturalną niechęć. Niektórzy nauczyciele jak Dziewulski zwany Cyganem wzywali mnie do tablicy okrzykiem: "Fiala przyleciała". Kalif miał na głowie tajemniczą bliznę. Podobno nie była z powodu Szwaba tylko obłany przez niego na maturze uczeń strzelił mu w głowę z modnego wówczas korkowca.

Kalif według własnych opowieści był bohaterem lub bardziej aktualnie ujmując rodzajem Rambo. Krótko ostrzyżony miał maleńkie niebieskie świńskie oczka i w dodatku grywał na skrzypcach, żeby było jeszcze zabawniej. Grał jak to nazywał: kawałki. Kiedyś zagrał na akademii na pianinie taki kawałek bodajże Szuberta, ale jeden ważny klawisz nie działał. Kalif był w Legionach, w 1919 r. walczył o Śląsk Cieszyński. Wraz z garstką kolegów pobił cały batalion czeski, przeganiając wroga za

Olzę. W 1919 r. bił się z Ukraińcami o Lwów i Galicję Wschodnią. Ukraińcy się cofnęli. W 1920 r. rozgromił bolszewików i wygrał konkurs skrzypcowy.

Ale jeżeli chodzi o Szwabów to się z nim nie zgadzałem, bo kocham szwabski salceson, którego nie znajdzie się w Australii. Zwano go też Guzikowym, ze względu na oczka białego tłuszczu w czerwonym krwawym mięsie. Bogaci ludzie w Polsce, a nigdy ich nie brakowało, zwano ich Czerwonymi Świniami z Zatoki Dobrobytu karmili tym salcesonem psy i koty.

Kalif jednak lubił Napoleona. Ponoć z zemsty za Księstwo tylko Warszawskie Polacy namówili Napoleona do inwazji na Rosję. Ale to już zupełnie inna historia.

Spisujmy wspomnienia, bo lubią ulatywać w przestrzeń kosmiczną. Czy komiczną – jak kto woli.

Dwuadresowi

Katarzyna Bzowska (*Londyn*)

*My dwuadresowi
jeździmy pomieszkać do siebie.
Odwiedzamy przeszłość
myśląc co będzie?*

*Na rozdrożu już jesteśmy
samowolnie wygnani z dzieciństwa.*

*Jeździmy po stabilizację
zostawiając serca w kilometrach autostrad.
Zmęczeni podróżą wciąż tęsknimy
wszędzie obcy.*

*My dwuadresowi
tam i z powrotem jeździmy pomieszkać do siebie.*

Wiersz ten napisała mieszkająca od lat w Niemczech Joanna Duda-Murowski. Jakże dobrze oddaje on stan, w którym znajduje się obecnie wielu Polaków. Nigdy u siebie. Na obczyźnie zawsze trochę obcy, w Polsce – już obcy.

Ta dwuadresowość nie jest niczym nowym. Przez lata była raczej zjawiskiem marginesowym. Gdy ktoś decydował się na emigrację lub był do niej zmuszony, jak miliony ludzi wysiedlonych po wojnie z terenów Polsce zabranych, wiedział, że jest to droga w jedną stronę. A jednak były osoby, którym nawet wtedy udawało się mieszkać w Polsce i za granicą.

Takim dwu-, a nawet wieloadresowcem był Zbigniew Herbert. Ten emigrant z ziemi lwowskiej, który wyemigrował wewnątrz w latach stalinowskich, żyjący na marginesie głównego nurtu życia literackiego, przez wiele lat tułał się po Europie. Mieszkał w Austrii, Niemczech, Francji i USA, gdzie przez krótki czas wykładał na jednym z uniwersytetów. Jednak nigdy do końca Polski nie opuścił. Wracił do niej, by znowu wyjeżdżać. A wyjeżdżał, bo ta Polska nie była „jego”. Uciekał, aby nie być „u siebie”, by tym samym móc być bardziej „u siebie”. Jednak zawsze wracał. W końcu wrócił na stałe.

Podobnie było z Czesławem Miłoszem. Też imigrantem z ziem zabranych, który nie potrafił znaleźć miejsca w świecie. Wybrał z dala od Polski w sposób bardziej zdecydowany niż Herbert, choć z zasiedziała, zwłaszcza nad Tamizą, emigrację nie miał łatwych stosunków. Oni potępiali go za to, że – jak wielu zresztą innych ludzi pióra (na przykład Julia Hartwig, czy Jerzy Zagórski) – tuż po wojnie zdecydowali się na pracę w PRL-owskich konsulatach. Krótki epizod tej współpracy części twórców wybaczone. Miłoszowi, który rozstał się z tą służbą w sposób spektakularny, część emigrantów nie wybaczyła nigdy. Sam poeta do tych trudnych stosunków dołożył zresztą rękę, a raczej pióro. Pod koniec życia on także wrócił do swojej ojczyzny-obczyzny. Zamieszkał w Krakowie, mieście, które ma w atmosferze coś przedwojennego, nie jest nowoczesnym konglomeratem jak Warszawa, gdzie prawie nie ma starych warszawiaków. W Krakowie czuje się historię.

Takimi dwuadresowcami było także małżeństwo Julia Hartwig i Artur Międzyrzeccy. Przez wiele lat prowadzili wykłady na uczelniach amerykańskich, ale zawsze traktowali ten swój zagraniczny pobyt jako tymczasowy. Jakiś czas mieszkali w

Paryżu. Nigdy nie zlikwidowali warszawskiego mieszkania. Przez krótki czas podnajmował je Zbigniew Herbert, gdy próbował znaleźć swoje miejsce.

Wszyscy wymienieni przeze mnie to poeci, widziani z różnych powodów, w różnych odsłonach polityczno-historycznych źle przez PRL-owskie władze. To ciekawe, że właśnie im wydawano paszporty, podczas gdy inni otrzymywali decyzje negatywne. Mam wrażenie, że władze chętnie się ich pozbywały, w nadziei, że ten „element niepewny”, oddziałujący negatywnie przede wszystkim na młodzież, która przychodziła tłumnie na poetyckie spotkania, wybierze zagraniczny adres.

Emigranci, którzy woleli mówić o sobie, że są uchodźcami, gdyż oni nie wyjechali, a zostali wywiezieni – do obozów lub na roboty w Niemczech, łagrów i kołchozów w Związku Sowieckim – nigdy nie wyemigrowali, a po prostu nie mieli dokąd wracać, żyli na obczyźnie Polską. Choć nie mieli drugiego określonego adresu, to była nim cała ojczyzna. Tyle tylko, że nie był to kraj prawdziwy, ten w jaki Polska zmieniła się, a kraj wyidealizowany, z ich wyobraźni, niewiele też mający wspólnego z tym, który opuścili.

Zmiany w Polsce, a później rozszerzenie Unii Europejskiej, gdy kontynent stał się otwarty dla wszystkich i by wyjechać nie trzeba już było starać się o paszporty i wize, sprawił, że dwuadresowość stała się zjawiskiem znacznie bardziej powszechnym. Decydowali o tym sami zainteresowani, bez uzależnienia swoich wyborów od takiego czy innego podejścia „panów z urzędu”. Dostępność polskiej telewizji, internetu, a także taniość połączeń telefonicznych sprawiły, że wielu Polaków mieszka i pracuje w Niemczech czy Wielkiej Brytanii mentalnie nie wyjeżdżając. Zresztą to też nie jest zjawisko nowe. Zofia Kucówna w jednej ze swoich książek opisuje wizytę u przyjaciół mieszkających w Jerozolimie. Oni żyli tym, co działo się nad Wisłą, choć nie wyjechali dobrowolnie, zostali do wyjazdu zmuszeni i wyruszyli w podróż z biletem w jedną stronę, bez prawa powrotu, a nawet prawa odwiedzenia Polski.

Zastanawiam się co będzie działo się, gdy Wielka Brytania opuści na dobre Unię Europejską? Ilu Polaków podejmie ostateczne decyzje, stanie się jednoadresowcem, zamieszka tu, albo tam? Ilu nadal utrzyma taki status, ale wybierze inny kraj europejski? A może wciąż uda się utrzymać obecną sytuację? Bo dwuadresowość to przede wszystkim stan ducha.

Napisałam ten tekst i włączyłam polską telewizję. Wiadomość, której obawiałam się od chwili, gdy nadeszła informacja o zamachu nożownika na Pawła Adamowicza, prezydenta Gdańska. Zmarł, nie przeżył zadanych mu ran. Uświadomiłam sobie, że dwuadresowość ma jeszcze jeden wymiar: jesteśmy narażeni na dwa razy więcej emocjonalnego przeżywania tragedii niż ci, którzy mieszkają w jednym kraju. Zabójstwo Jo Cox było dla mnie tak samo tragicznym wydarzeniem, jak Adamowicza. Tragedię smoleńską odczułam równie boleśnie, jak zamach terrorystyczny 7 lipca 2007 r. w Londynie. I to jest też cena, jaką się płacę za dwuadresowość.

„Tydzien Polski”, Londyn

Komputerowa przyszłość

Joanna Sokołowska-Gwizdka

„The Future is here” - to hasło przewodnie naukowców, których zadaniem jest rozważenie kierunków w rozwoju komputeryzacji.

Komputery coraz bardziej ekspansywnie wchodzą w naszą codzienność. Masowo posługujemy się już internetem. Statystyki wykazują jak wielu przybywa corocznie internautów. Sieć i niezastąpiona maszyna stają się nieodłącznym elementem naszego życia. Szybkość w przekazywaniu informacji w ogromnym stopniu zwiększyła tempo rozwoju niemal wszystkich dostępnych nam dziedzin. Musimy jednak pamiętać o tym, żeby w szalonym wyścigu po coraz to nowsze technologie nie zapomnieć o samym człowieku, o jego wygodzie i komforcie.

Po raz pierwszy czynnikiem ludzkim w informatyce zajęto się podczas konferencji w Gaithersburgu (USA) w 1982 roku. Wtedy pojawiły się pierwsze komputery osobiste, a o kierunku rozwoju nauki zaczęły decydować coraz liczniejsze grupy HCI (*Human Computer Interaction*), zajmujące się połączeniem badań dwóch dziedzin, technicznej i humanistyczno-psychologicznej. Grupy te określają w jaki sposób coraz to nowsze technologie komputerowe mogą być łatwiejsze w praktycznym zastosowaniu przez człowieka. Przeprowadza się w tym celu szczegółowe badania psychologiczne, socjologiczne, etnograficzne, aby precyzyjnie określić potrzeby konkretnych grup ludzi, ich priorytety zawodowe, codzienne potrzeby oraz możliwości. Ustala się potem strukturę komunikacji między człowiekiem a maszyną, co służy do odpowiedniego projektowania interfejsów użytkownika.

Na konferencjach naukowych przedstawia się wciąż nowe projekty zastosowania komputerów w codziennym życiu. Podstawowymi funkcjami maszyny jest w tej chwili komunikacja oraz informowanie użytkownika, odpowiednie do sytuacji, w której w danej chwili się znajduje. Miniaturowe komputery pozbawione tradycyjnej obudowy, umieszczane w przedmiotach codziennego użytku, informują np. podczas jazdy samochodem o pogodzie, w domu o kończących się zapasach w lodówce, a w muzeum przedstawiają wycinek historii sztuki.

Przyszłość rozwoju komputeryzacji idzie w kierunku przyspieszenia komunikacji międzyludzkiej oraz ułatwienia codziennego życia poprzez szeroko pojęte informowanie. Widoczna tendencja do miniaturyzacji systemów komputerowych i umieszczania ich w przedmiotach codziennego użytku, w zegarkach, notesach, a

nawet w zabawkach dla dzieci, przybliży świat wirtualny, dzięki czemu życie ma stać się łatwiejsze i wygodniejsze.

Komunikację zrewolucjonizowały też powszechnie używane *smartphony*, którymi posługuje się niemal każdy. Dzięki nim można na bieżąco mieć dostęp do potrzebnych informacji np. o pogodzie, czy dojeździe do określonego celu.

Łatwy i szybki dostęp do informacji niesie też za sobą różne zagrożenia. Urządzenia bez przerwy nas monitorują, określają nasze położenie, potrafią rozpoznać czy idziemy, biegniemy lub jedziemy. Zbierają dane o naszych preferencjach i upodobaniach. Te informacje mogą służyć do śledzenia nas w każdym momencie życia, do zarzucania nas reklamami i ofertami. Taka jest cena za udogodnienia związane z komunikacją i informacją.

Król Fortepianu

Ignacy Jan Paderewski, fot. Herbert A. French, Biblioteka Kongresu, Waszyngton, USA, wikimedia commons.

Adam Fiala

Zbliża się 100 rocznica uzyskania niepodległości przez Polskę. Które osoby się z tą rocznicą kojarzą?

Paderewski i Piłsudski. Paderewski powinien mieć pomnik na Placu Piłsudskiego, to Dwaj Bracia Wspólnej Sprawy. Paderewskiego można wysoko postawić. Jak dobrze brzmi trójca: Kopernik, Szopen, Paderewski. Kopernik wstrzymał słońce, ruszył ziemię. Paderewski ruszył serca rodaków oraz Ameryki i Europy. Szopen to armaty ukryte w kwiatach. Paderewski rozpropagował Szopena na kontynentach dzięki urokowi osobistemu, bujnej czuprynie i mistrzowskiej grze Króla Fortepianu. Nie przyszło mu to łatwo. Szlachcic herbu Jelita, urodzony 18 listopada 1860 roku w Kuryłówce na Podolu. W domu rodzinnym był stary fortepian oraz romantyczne tradycje: matka Poliksena, córka filomaty Zygmunta. A jak już filomaci i filareci to sam Mickiewicz, naczelny poeta kraju nad Wisłą. Choć pisał o Litwie.

Paderewski potraktował grę poważnie tak jak to robią obecnie ze sportem młodzi. I też otrzymał mnóstwo medali. Ale początki były skromne, 12 godzin ćwiczeń.

Rozumie to tylko ten kto sam gra czy grał. Bolą plecy, bolą ramiona, ręce.

Paderewski grał początkowo na przyjęciach, jak to się nazywało na imieninach u cioci. Sam to robiłem, z tym że na imieninach u wujka. Wtedy był modny Skarbczyk, czyli najważniejsze melodie świata w prościutkim układzie dla dzieci. W dawnych czasach była instytucja starych panien, to właśnie one kochały Skarbczyki.

Paderewski był ambitny choć właśnie jego najprostsza kompozycja Menuet G-dur się ostała.

Skomponował nawet operę Manru i tu rekord niepowtórzony do dzisiaj. Metropolitan Opera w Nowym Yorku wystawiła Manru jako jedyną do tej pory polską operę. Po czym zdjęto ją z afisza po kilku przedstawieniach i już nigdy nie powtórzono. Według mnie obecnie szansę mógłby mieć nie melodyjny Moniuszko, ale Krzysztof Penderecki z uwagi na jego pozycję i układy.

Ale prawdziwego „kopniaka” dała Ignacemu Janowi Paderewskiemu genialna polska aktorka Helena Modrzejewska, ofiarując mu bardzo pokaźną sumę, za którą mógł studiować w Wiedniu u najlepszych profesorów. Paderewski także ukończył Instytut Muzyczny przemieniony później na Warszawskie Konserwatorium. Nie jest też zupełnie bez sensu, że w Paryżu zaprzyjaźnił się z Camilem Saint Saensem, ale ironia losu spowodowała, jak się okazało z nadzwyczajnym *happy endem*, że z powodów finansowych udał się do Ameryki i w tej republice został faktycznym królem białoczarnych klawiszy. Miał ich bez liku. W specjalnym pociągu woził zestaw fortepianów, przemieszczając się po olbrzymim kraju. Zarobił sumę 500 tysięcy dolarów, w przeliczeniu na obecne może się zakręcić w głowie. Ale nie został inwestorem, budując hotele czy wieże.

Pomyślał o Polsce, że trzeba coś zrobić dla tego kraju poza muzyką.

W Vevey założył Szwajcarski Komitet Centralny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. Spotykał się z Piłsudskim i Piłsudczykami. Stąd jakby dwa cudy. Jeden, że nastąpiła rezurekcja Polski przy pomocy amerykańskiego prezydenta Wilsona, drugi, że sam Piłsudski brał udział w Cudzie nad Wisłą. Te dwa cudy przesądziły zarówno o losie Polski jak i Europy.

Ile pomników w Polsce i w których miejscach ma Paderewski? Czytelniku pomóż autorowi tego felietonu.

Cień Wielkiej Góry

Felieton z Australii

Australia, Blue Mountains, fot. Andrew Fiala.

Adam Fiala

Patrząc na uniwersalną parę religiję wszystko ma duszę. Także K2, drugi co do

wielkości, pierwszy co do trudności, szczyt w Himalajach. Ale ten szczyt ma akurat dwie dusze: jedną złośliwą, drugą dobrotliwą. Złośliwej jest więcej.

Gdy się bronisz, wyobraź sobie, że jesteś górą leżącą na plaży, bądź na łące i atakują cię owady. Twoja reakcja jest jednoznaczna. Odpędzić, a najlepiej zlikwidować, bo powrócą. Wielu Himalaistów powraca. Jeden z nich, przed laty, gdy jeszcze mieszkałem w Lublinie, nie powrócił.

Nazywał się Zbigniew Stepek, był redaktorem lokalnego radia, jak je nazywałem „Przy Cmentarzu”. No, ulicy Lipowej naturalnie.

W tym felietoniku nie ma lipy. Obserwuję w “Wydarzeniach” Polsatu jak obecnie polscy Himalaiści wciągają się po linach, Stepek nie używał lin, dziobał w lodospad prowadzący na szczyt, posuwając się krok po kroku. Nie wiem o czym myślał. Jako redaktor był swego rodzaju idealistą. Tworzył słuchowiska o sprawiedliwych sędziach i wyrozumiałych prokuratorach. Na pewno to się podobało w ówczesnej Polsce Ludowej.

Ale tak naprawdę żył czym innym. Furkoczące chorągiewki, odgłosy muzycznych instrumentów, młynki modlitewne tamtego regionu.

Starzał się, nie miał już tej znakomitej kondycji, wymaganej od Tatarnika, Alpinisty czy Himalaisty. Trenował, biegając po lubelskich polach, zmrożone, wystające spod śniegu grudy były świetnym wyzwaniem dla każdego. Także dla mnie w czasie ukochanych samotnych spacerów w kierunku Starego Lasu.

Stepek widział lodospad, olśniewające Lustro Himalajów. Wydawało mu się, że pokona Szklaną Górę. W pewnym momencie jego mrówczej wspinaczki. zeszła lawina. Olbrzymie seraki wielkości domów jednorodzinnych.

Nie to co kamienie, które uderzyły w dwójkę polskich Himalaistów. Jeden miał złamaną rękę, wycofał się ze zdobywania szczytu, drugi złamany nos, o dziwo nie wycofał się do tej pory jak mi wiadomo.

Seraki dokładnie pokryły Stepka. Nigdy nie odnaleziono jego ciała. Pozostał w ukochanych górach.

Taka śmierć jest lepsza od tej za parawanikiem w szpitalu.

Kto wie czy po wiekach nie odkryją kolejnego Ice Mana. Nie będzie miał przy sobie łuku, strzał czy ubranka z futra.

Stepek miał zagraniczny sprzęt, nie z PRL-u. Wyprawa nazywała się szumnie *Polish Himalaya Expedition*.

Wkrótce powstała piosenka grupy Budka Suflera. Tytuł? No właśnie: "Cień Wielkiej Góry".

Od tego momentu grupa zaczęła zdobywać krajową popularność, trwającą latami.

Cóż, chłopcy z Lublina. I życie. Jednym wspinaczka się udaje, drugim nie. Ale jest jakaś wzajemna współzależność.

Galeria

Australia, Blue Mountains, fot. Andrew Fiala.

Australia, Blue Mountains, fot. Andrew Fiala.

Australia, Blue Mountains, fot. Anna Fiala.

Australia, Blue Mountains, fot. Anna Fiala.

Australia, Blue Mountains, fot. Anna Fiala.